

Beke Margit: Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892-2006, Szent István Társulat, Budapest 2008, 831. p.

Beke Margit, az Esztergomi Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke 2003-ban Erdő Péter felkérésére – aki akkor lett Magyarország prímása – kezdte meg a munkát, s 2007-ig, a városmisszió idejéig dolgozott az Esztergomi Főegyházmegye XX. századi papságának életrajzi lexikonán. A vonatkozó levéltári és könyvtári anyag teljeskörű feltárására törekedett. Megjegyzendő, hogy a megfelelő források – a XX. századi tárgykör ellenére – nem álltak mindig megfelelő mértékben rendelkezésre.

A jeles kötet közvetlen előzménye – a témakör közismert archontológiai kézikönyve – Némethy Lajos *Series parochiarum et parochorum archi-diocesis Strigoniensis usque annum 1894* (Esztergom 1894) c. könyve. E mű tér- és időbeli folytatása Beke Margit munkája.

Erdő Péter bíboros, prímás előszavában hangsúlyozza, hogy a kötetben helyet kaptak az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegyébe inkardinált papok, akkor is, ha nem voltak plébánosok, hanem a lelkipásztorkodás más területein működtek. Az 1892-es évet azért választották, hogy „mindenképpen összerjen a két mű” (Némethy Lajosé és Beke Margité). 1892 egyben Vaszary Kolos hercegprímásának is kezdő éve. A kötetben nem szerepelnek az egyes plébániák és plébánosok archontológiái. Ezek – 1982-től – az esztergomi névtárakban részben már közlésre kerültek.

Alapvető eltérés az előzményhez képest, hogy Beke Margit a bemutatott személyek tudományos, irodalmi és lelkipásztori műveinek bibliográfiájával gazdagította az életrajzokat, továbbá egyéb tevékenységeiket – pl. restaurálások, építkezések, lelkipásztori kezdeményezések – is feltüntette.

A kötetbe csak a 2006. december 30. előtt a főegyházmegyébe inkardinált személyek kerültek be. Egyes személyek inkardinálódása kérdéses. Az 1950-1989 között az állami szóhasználatban meghonosodott „egyházmegyei keretben való működés” kifejezés ugyanis nem azonos az inkardináció kánonjogi fogalmával. Nem szerepelnek a szócikkekben azok a személyek, akik 1892 előtt elvesztették inkardinációjukat a főegyházmegyében.

Az egyes címszavak a következő szerkezetet követik: név, mellette az előnév, esetleg a főnemesi cím, illetve a megfelelő doktori cím. Megtaláljuk a szócikkekben az esetleges névváltozás adatait, továbbá a tárgyalt személy legmagasabb egyházi beosztását, illetve – ha rendel-

kezett ilyennel – pápai kitüntetését. Ez utóbbi kategóriába nem csak a „viselhető”, „jelvényes” elismeréseket sorolja a szerző, hanem a „címeket” is. Olvashatunk továbbá a világi elismerésekről, a szülőkről, testvérekről, a bemutatott személy képzéséről, így a középiskolai, főiskolai, egyetemi vagy akár posztgraduális tanulmányairól. Alapvető a felszentelés adata, a papi pálya egyes állomáshelyeinek bemutatása. Külön hangsúlyt kap az egyes papoknak a joghatóságuk keretében végzett tevékenysége, lelkipásztori kezdeményezése (pl. templom- vagy plébánia-építés, iskolaépítés, felújítás stb.).

Beke Margit különös figyelmet szentelt a bemutatott személyek irodalmi, tudományos tevékenységének, az ehhez kapcsolódó adatok alapos feltárásának. „Művek” jelzéssel közli az önálló köteteket, a fordításokat, a szerkesztői munkákat. A „Tanulmányok” között találjuk az értekezéseket, kisebb cikkeket, szaktanulmányokat, tárcákat, ismertetéseket. A „Kéziratok”-nál a még publikálatlan, de ismert anyagok is olvashatók. A „Források”-ból a levéltári, kézriattári anyagokról tájékozódhatunk. Végül „Irodalom” címen az adott személyről megjelent közléseket adja meg a szerző, a teljesség igényével. Így pl. az egyházmegyei névtárak, körlevelek és más publikációk is megtalálhatók itt.

Az életrajzi lexikon az egyes személyeket szoros alfabetikus sorrendben közli. Ez meghatározó akkor is, amikor a névváltozatokat, illetve a szlovák elnevezést is megadja a szerző. Hogy csak néhány példát említsünk: Csizmár (Cizmar) Márton esperes plébános (1856-1933); Drevenyák (Drevenak) Gáspár Mátyás plébános (1869-1952); Gyurgyák (Durják) Ignác plébános (1884-1938).

A kötet összeállítása során felmerült a latinul megadott keresztnév megfelelő fordításának problémája. Ha a kérdéses névnek valamilyen élőnyelvű alakja fellelhető volt, az került a címszóba. Természetesen nem csupán az egyházi személyek vizsgálatánál okozhat gondot a többes keresztnév – korabeli – elterjedt használata. Bizonyos esetekben nem lehet pontosan megállapítani, hogy ténylegesen mely nevet használta az illető, ilyenkor mindegyiket felsorolja a szerző. Problémát jelenthet azoknak a névhasználata is, akik – utóbb – Csehszlovákiában folytatták tevékenységüket, s így az ottani dokumentumokban a szlovák írásmód került alkalmazásra. A szerzeteseknél mindig a keresztnév szerepel elsőként, s ezt követi a szerzetesi név. Az olyan latin nyelvű neveket, amelyeknek fordítása nem szokványos és egyértelmű, külön jegyzékben találjuk.

A rendkívül adatgazdag, forrásokkal sokoldalúan alátámasztott, a legjobb magyarországi bióbibliográfiai hagyományokat követő kötetben

megtalálhatók a ma is élő, tevékenykedő személyek is. Mindez árnyalt értékelésekre ad lehetőséget a témakörben.

Az életrejzi lexikon – adattár – a szűkebben vett egyházi, egyháztörténeti kézikönyv jellegén túlmutatóan, igen értékes darabja a történelmi segédtudományi – így archontológiai, genealógiai – szakirodalomnak, de természetesen tudomány-, illetve helytörténeti vonatkozásai is kiemelkedőek.

Pandula Attila

Hegedűs András (szerk.): A primási palota története (Strigonium Antiquum VII), Esztergom 2008

Biztató és önmagában is örömteli esemény, hogy napjainkban, amikor az újságok, a közélet pénzügyi válságról trombitálnak, napvilágot látott egy sorozat VII. kötete: *A primási palota története*. A Gondviselés csodálatos rendelése szerint mindig van biztató jel, mindig vannak, akik leküzdvé az anyaginak mondott nehézségeket értékeket teremtenek. Most is érték jött létre. Különösen érdekes a kötet témája, mert egy eddig monografikusan fel nem dolgozott épületről szól, amely pedig funkciója szerint országos jelentőségű. Építészként megragadott a feldolgozás sokrétűsége és alapossága, amit különleges illusztrációk gazdagítanak.

Az esztergomi érseki rezidenciák története, melyet az első fejezet taglal, tükrözi az ország történelmének zivataros századait éppúgy, mint a székváros, Esztergom – Babits jelzőivel e „szent és gyámoltalan” város – sorsát a történelemben. Az ősi primási székhely az esztergomi várban volt a királyéval együtt. 1256-ban adta át IV. Béla király véglegesen az érsekek tulajdonába. Ez a királyi, majd érseki palota többször szorult felújításra, teljes formáját a 15. században nyerte el. Fénykora Vitéz János erényekkel ékesített érsekségének idejére esik. A török kor alapvető törést jelentett. Nagyon helyesen és a téma tárgyalásához illő arányossággal kapunk a könyvben ismereteket a kényszerű távollét miatti primási palotákról, különösen a reprezentatív pozsonyi épületről. Végső soron a pusztító évszázadok vezettek oda, hogy a primási rezidencia a mai helyére került, pedig az esztergomi Várhegy újjáélesztésére erőteljes és nagyszabású törekvések voltak.

Barkóczy primás első tervéből részletek valósultak csak meg. A Magyar Sion megteremtése a korabeli Európa legnagyobb „beruházásának” számított, a sajtó élénk figyelemmel kísérte az építkezés alakulását.

A Kühnel és Packh tervei nyomán megkezdett munka félbemaradt. A bazilika méltóságteljesen áll a Várhegy közepén, két oldalán azonban nem épültek meg a primácia rezidenciális és igazgatási tömbjei. Ám a hiányoknak jó oldala is van: történelmi múltunk tanújelének túlélését köszönhetjük nekik, hiszen így megmaradtak a középkori királyi palota és érseki székhely épületeinek maradványai. A kanonokszori tömbök íves szárnyaló befejezése is elmaradt, ami a mai városrendezés számára kihívást jelent.

A váraljában, a Vízivárosban látható primási palota megvalósulásának útját a levéltári adatok hiteles alátámasztásával tárja fel a kötet. A jezsuiták házának ismételt, kisebb arányú átépítéseit fázisról fázisra nyomon követhetjük egészen Simor János hercegprímás idejéig, aki átfogó terv megvalósításába kezdett. Ma is hálatelt szívvel kell e kiváló főpap emlékét őriznünk: példaszerűen nagyvonalú egyházfőként és hazafiként saját vagyónából fedezte az építkezés költségeit. Tegyük hozzá, nemcsak az építkezését, hanem a benne foglalt intézmények – a könyvtári és levéltári gyűjtemények – alapítását is. A palota építész Lippert József volt, akinek nemcsak tervrajzait láthatjuk a képanyagban, hanem építés közben készített ragyogó rajzai közül is néhányat. Józan megfontolás, takarékoság okán a tervezéskor Lippert figyelembe vette a megörökölt épületrészeket. (Ennek ellenére a tervezett kiviteli költség kétszeresét is túllépte a kész épület költsége.) Életszerű a tanulmányban az építés menetének, szakaszainak feldolgozása, mert az egykori *Baujournalra*, építési naplóra támaszkodik. Különösen érdekes lehet egyes műszaki megoldások nyomon követése, példaként a konyha és a könyvtári polcrendszer hozható föl. Az építési munkák mellett bő ismeretet kapunk a belső díszítésről, a mozaikok, műmárvány, terazzo készítéséről, a mesterekről.

Minden épület a maga környezetével hat, s ez az elv érvényesül ebben a kötetben is. A régi vízivárosi városfal kereteiben tervezett kert, majd a városfalat túllépő körítőfalon belül létesített kert elemzését is olvashatjuk benne. Sajnos ma már nincs meg a szép üvegház-épület, s a növényállomány sem a Simor-korszak telepítését követi.

A kész palota utóéletének, vagyis a 20. századi átalakításoknak és felújításoknak az összefoglalása teszi egésszé a monográfiát.

A gazdag dokumentum- és képanyag töredéke kerülhetett csak nyomtatásba, terjedelmi okok miatt. A korszerű adathordozó – CD-melléklet – segítségével mégsem kellett lemondani a tudományos munkát teljessé tevő képi forrásanyagról.

Hegedűs András – a könyv szerkesztője – és Istvánffy Miklós az építéstörténet feldolgozó, Borsodi Zsófia a kert történetének kutatója,

Kontsek Ildikó a Keresztény Múzeum bemutatója, a Könyvtár és Levéltár bemutatását szintén Hegedűs András vállalta. A fotókat Mudrák Attila készítette. A kötetet a Magtár Művészeti Alapítvány gondozta, Nagy Kálmán kuratóriumi elnökkel képviselve. A prímási palota történetét dr. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek ajánlásával vehetjük kézbe.

Vukov Konstantin

Hit és tudomány Kelet-Szlovákiából

1. *Középkori kolostorok élete és sorsa a mai Szlovákia területén* címmel állított össze színvonalas anyagot a Szlovák Köztársaság Műemlékvédelmi Hivatala. A kiállítás az 1010 és 1526 közötti években működő rendeket és monostoraikat mutatja be 26 panelen szövegben és gyönyörű, színes képeken. A felbecsülhetetlen anyagi és szellemi értékek létrejöttének ideje a magyar és a szlovák etnikum évezredes szimbiózisa, s ez egyre gyakrabban közelíti egymáshoz a politikai manipulációkkal szétzabdalt egykori közösséget. Így került sor a közelmúltban a selmeci Kálvária¹ és a pozsonyi Kék templom² közös reprezentatív bemutatására, néhány éve pedig Bartakovics Béla egri érsek alsóelefánti sírkápolnájának restaurálására magyar részvétellel.³

A múlt közösségének vállalása jegyében rendezték a kiállítást a Budapesti Szlovák Intézetben, a két ország társintézményének együttműködésével. A kezdeményezés Kassáról indult, a forgatókönyv Alexander Balega és Juraj Gembický munkája, a megnyitót Katarína Kosová és Káldy Gyula tartotta, utóbbi Kulturális Örökségvédelmi Hivatalunk főosztályvezetője. A magyar nyelvű katalógusok, meghívók, propagandaanyagok jelzik a két ország együttműködésének szükségét, hiszen a nyelvi hibák, következetlenségek, hiányok főként a tablók képaláírásain az induló közös munka gyermekbetegségei. Az ügy igen fontos. Nem

¹ SZILÁGYI István, *Banskoštiavnická kalvária a jej zobrazenia* (Budapest 2007) 76.

² HALKO, Jozef, *A kék templom. A pozsonyi Szent Erzsébet templom története* (Budapest 2007) 127.

³ Vö. TARJÁN Bence, *Cirkevné a národné prvky v prechodnej fáze uhorského patriotizmu v arci pastierskych listoch Vojtecha Bartakoviča* [Egyházi és nemzeti elemek a magyar[honi] patriotizmus átmeneti fázisában Bartakovics Béla főpásztori leveleiben], in *Služba biskupa v historickom a súčasnom kontexte* (Nitra 2002) 33-37.

véletlenül jelent meg és szólt a népes közönséghez Erdő Péter bíboros, prímás, érsek. A mai hivatalos államok meríthetnek ezer esztendő közösségéből, a közösség objektív bemutatásából.

2. Kolostori kultúra a témája egy 2008 novemberében megjelent francia-szlovák kiállítás-katalógusnak is, ami a franciaországi Hauts-Pyrénées és a szlovákiai Prešovský samosprávny kraj (Eperjes öngazgatású megye) közös vállalkozása. A *Dialogues – Dialógy* c. kétnyelvű kiadvány a két terület kolostorait mutatja be. A kiállítást 2008-ban Escaladieu-ben mutatták be, majd 2009-ben Eperjes megyébe, Lengyelországba és Ukrajnába kerül. Bigorre bencésai és ciszterei után a Szepesség kolostorai, az ottani ciszterek, karthauziak és kamalduliak következnek. A kiadvány 38. oldalán látható térkép az *Uhorské kráľovstvo*-t, azaz Magyar(hon) Királyságot ábrázolja az egykorú lengyel és cseh királysággal, valamint az osztrák fejedelemséggel, Velencével Közép-Európát dokumentálva. Az igen szép kiállítású katalógust az a Miroslav Števík és Monika Pavelčíková jegyzi, akik a Ľubovnianske múzeum (Lublói Múzeum) történészeként, illetve igazgatójaként folytatják a szepesi térség európai összefüggésrendszerének bemutatását. Ennek reprezentatív lengyel-szlovák kötete volt 2003-ban a *Terra Scepusiensis* jelentős magyar részvétellel (Pavercsik Ilona, Körmendy Adrienne).⁴

3. A tudományos együttműködés kapott fő szerepet a múltegység bemutatásában a rózsashegyi szlovák katolikus egyetem kiadásában megjelent *350. výročie Košickej univerzity* (A Kassai Egyetem 350. évfordulója) című tanulmánykötetben is. A 2007 februárjában rendezett konferencia kötetében nem csak a magyarországi résztvevők kiemelt szerkezeti helye figyelemre méltó, hanem azok az apróságoknak tűnő technikai megoldások is, amelyeknek árnyalniuk kellene jelenlegi terminológiai-névhasználati problémáink kezelését. Ilyen például Peter Fedorčík írása, a *Profesorský zbor Košickej univerzity* (A Kassai Egyetem tanári kara), amelyben a szerző ragaszkodott az anyakönyvekben, rendi katalógusokban olvasható névformákhoz, és a keresztnéveket is egységes latin formában közli, sőt eltér a szlovák ábécé (h-ch) szabályától is. Űde színfolt ez a kötet szlovák közleményei és az egész mai szlovák helyesírási előírások „reszlovakizált” személynévhasználatában.

⁴ *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Stan badań nad dziejami Spiszu* (red. Ryszard Gładkiewicz a Martin Homza – Michał Pulaski a Michał Slivka; Levoča-Wrocław 2003) 987.

Az alapvető eredmény azonban a Kisdy Benedek fémjelezte egyetem 350 évének közös interpretálása. A magyar előadások – Németh István: *Az állam szerepe a városi rekatolizációban*; Knapp Éva: *Vallásos társulatok Kassán a XVII-XVIII. században*; Heltai János: *Hitviták és irodalmi élet Kassán az 1660-as évtizedben*; Pavercsik Ilona: *Az egri püspökökről Kassán – a 17. században*; Szögi László: *Jezsuita egyetemalapítási kísérletek a 16-17. századi Magyarországon és Kassa részvétele a magyar egyetemjárásban* – rövidebb vagy teljes szlovák fordításban olvashatók, valamennyi előadás német vagy angol rezümével. Ilyen módon mind a magyar, mind a szlovák szakembereknek módjuk van eszmecserére, ismerkedésre.

A kötetet Štefan Eliáš írása zárja az egyetem 1957. évi felújítási kísérletéről. A korszellem konkolyt vetett, akkortól számítható ugyanis a Kassa és Eperjes közötti feszültség, ami mindenképpen árt a régió igen értékes szellemi életének. Pedig az ős-kassaiak és a bevándorlók is, akiket megragadott a hely szelleme, nemzetiségi különbség nélkül mindig megbecsüléssel őrizték az egyetem tudós fényét. „A jezsuiták egyeteme minden tudomány kezdeteinek nyomát hagyta Kassán, ami nélkül Kelet-Szlovákia katolikusai elhagyatva érezték volna magukat.”⁵

4. A Kassai Szent Erzsébet székesegyház képe látható a Štefan Šutaj és Szarka László szerkesztésében megjelent *Regionális és nemzeti identitásformák a 18-20. századi magyar és a szlovák történelemben* c. kötet címlapján. A *Historia Slovaco-Hungarica – Hungaro-Slovaca* sorozatjelezés újabb tervet jelez. A kétnyelvű konferenciakötet a Magyar-Szlovák Történész Vegyesbizottság 2006 novemberében rendezett konferenciájának anyaga, költségbiztosítója az INTERREG III Magyarország – Szlovákia – Ukrajna Szomszédsági Program. Kár, hogy a közvélemény alig tud(ott) erről a szintén előremutató humanista igyekezetről, amelyben az előadók többsége magyarországi, 16-ból 10.

A kezdeményezés mindenképpen figyelemre méltó, hiszen olyan kérdések felvetésével próbálkozik, mint a szlovák származású értelmiségi elit hungarus patriotizmusa Ottlyk György példáján. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemet Tomka Miklós (*Nemzetiségi és vallási identitás a 20. század végi Szlovákiában és Magyarországon*) és Halász Iván (*Az ún. lojális szlovákok a dualizmuskori Magyarországon*) képviseli. Számos értéke mellett a kiadvány zavaró jelensége például Soós István:

⁵ ELIÁŠ, Štefan, *Pokus o usporiadanie osláv Košickej univerzity roku 1957*, in 350. výročie ... 244.

Értelmiségi minták és Hungarus-tudat című előadásának rendkívül hevenyészett szövege.

5. Az eperjesi Rákóczi-palota borítóképe van ugyanezen sorozat következő kötetén. Ez is kétnyelvű, 17. századi tematikájú, a rendi felkelésekről 2008 februárjában rendezett kassai konferencia anyaga. A szerkesztő Štefan Šutaj reméli, hogy „egyéb nemzetközi projekteken keresztül is” biztosítani lehet a Magyar-Szlovák Történész Vegyesbizottság működését és e sorozat további kötetének megjelenését. Ez a kötet sikerültebb, mint az előző, kétnyelvű tartalomjegyzéke, apparátusa igényesebb szerkesztői gyakorlatra utal. Itt is túlsúlyban vannak a magyarországi szerzők. Mi mégis Ivan Mrva előadását emelnénk ki, amelyben adatokkal bizonyítja magyarok és szlovákok hungarus tudatú összefogását a kuruc zászlók alatt.⁶ Jellemző térségünk információrendszerére, hogy a szlovák kuruc kort részletesen feldolgozó írásaimat a szakma nem ismeri, nem hivatkoznak rájuk.⁷

1. *Középkori kolostorok élete és sorsa a mai Szlovákia területén*, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2008. 48 p.

2. *Dialogues de l'Abbaye de l'Escaladieu en Bigorre à Cervený Klastor en Spis – Dialógy od opátstva Escaladieu v Bigorre po Červený kláštor na Spiši*, Hautes-Pyrénées Conseil General, 2008, 68 p.

3. *350. výročie Košickej univerzity. Jubilejný zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku – Vydavateľstvo Michala Vaška, Košice 2007, 250 p.

4. *Regionális és nemzeti identitásformák a 18-20. századi magyar és a szlovák történelemben*, szerk. Štefan Šutaj – Szarka László; Univerzum, Prešov 2007, 188 p.

5. *Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a 17. században*, szerk. Štefan Šutaj; Univerzum, Prešov 2008, 166 p.

Käfer István

⁶ MRVA, Ivan, *Protihabsburské povstania a emancipácia národnosti Uhorska* [A Habsburg-ellenes felkelések és Magyarhon nemzetiségeinek emancipációja], in *Habsburg-ellenes ...* 53-65.

⁷ Legutóbb: *II. Rákóczi Ferenc és szabadságharca a szlovák nemzet kultúrájában*, in KÄFER István, *Dona nobis pacem. Magyar-szlovák kérdések* (PPKE BTK, Piliscsaba 2005) 152-186.

Mária Spoločníková: Sancta Elisabetha Cassoviensis. Gotický oltár svätej Alžbety Uhorskej (Durínskej) v Dóme svätej Alžbety v Košiciach – A kassai Szent Erzsébet székesegyház gótikus Magyarországi (Tübingiai) Szent Erzsébet-oltára, Davidesign, Košice 2007, 172 pp.

A gótikus Szent Erzsébet-oltár korának csodája, a gótika unikuma. Krisztus, Szűz Mária és a Szent életének három időszakát ábrázoló 48 táblaképhez valószínűleg nincs hasonló a világon. Nemcsak impozáns méreteivel tűnik ki, hanem magas művészi és szellemi értékével is. Több mester készítette a XV. század második felében. Valóban egyedülálló művet alkottak. Művészetileg legjelentősebb része 12 képen ábrázolja a Szent életét, aki Kassától nem messze született, a távoli idegenben halt meg 24 évesen, és már halála után négy évvel szentté avatták: Magyarországi, másként Tübingiai Szent Erzsébet. Talán még életénél is nagyobb csoda volt kultuszának villámgyors elterjedése egész Közép-Európában. Így igen hamar eljutott Kassára is, a nyugati kultúrkör keleti határára, és Szent Erzsébet nemcsak a plébániatemplom, hanem a város védőszentje is lett.

Nem véletlen, hogy az oltárt Mária Spoločníková akadémiai festő és restaurátor mutatja be ebben a könyvben, hiszen ő egyike azoknak, akiknek e világraszóló, értékes mű megmentését köszönhetjük. Az oltárt ugyanis többször komoly veszély fenyegette. A tűzvészek utáni javítások mellett a székesegyház XIX. századi romantikus restaurálása során az oltár csúcsát neogótikusra cserélték, és hozzányúltak a szobrokhoz és a képekhez is. A legnagyobb veszélyben azonban a II. világháború végén volt. A tulajdonosok kimentették, de olyan szerencsétlenül csomagolták be, hogy a csomagolás nedves lett, ami igen komolyan veszélyeztette elsősorban a táblaképek létét. A háború utáni első amatőr mentőműveletek sem voltak megfelelőek, a jó szándék ellenére még többet ártottak. Mária Spoločníková az ötvenes évek eleji mentőmunkálatokban még diákként vett részt. Ez az oltár lett aztán szívéhez közel álló, egész életét végigkísérő munkája. A könyvben dokumentált hihetetlen erőfeszítések árán 1987-1995 között igyekezett megmenteni a faragott és festett részeket. Végtelen türelemmel tárta fel eredeti színeit, a faragás és festés technikáit, hogy aprólékos munkával vissza tudja állítani az eredeti állapotot. Talán egyetlen műnek sem szenteltek ilyen restaurátori figyelmet, mint a kassai Szent Erzsébet-oltárnak.

Mária Spoločníková kivételes szakértelme nemcsak igaz lelkiismerettel és a restaurálás optimális módjának keresésével társul, hanem mélyen megélt hittel is. Mindig tudatosította, hogy a műtárgyak nemcsak

esztétikai kategóriák, hanem mindenekelőtt szellemi üzenetek. Ezt a szellemi üzenetet – a művészet, az esztétika és a restaurátor üzenetén kívül – könyvében közvetíti is úgy, ahogy senki más. Már több könyvet kiadtak a kassai templomról és az oltárról, e kiadás azonban nemcsak a világon egyedülálló monumentális oltár leírása és ismertetése, hanem egyúttal megmentésének dokumentációja is. Művészettörténeti és vallásos szövegeken kívül a restaurátori munka részletes leírását és eredeti fotókat, szonda- és röntgenfelvételeket, az egyes színrétegek dokumentációját is tartalmazza. Éppen ebben rejlik a könyv eredetisége és értéke, mivel ezen az úton még senki sem járt. Megjelent angolul is, hogy elérhető legyen az egész művelt világ számára.

A nagy formátumú, értékes kiadványnak azonban némi hiányossága is van. A gyenge kötésen kívül zavaró a legtöbb illusztráció. A színes fényképek tompának hatnak, és némiképp különös, hogy pl. az égbolt kék színe szürkére váltott. Több fekete-fehér felvétel pedig homályos, túl sötét. A mai nyomdatechnika már képes tökéletes mű alkotására, mint pl. a nemrég megjelent magyar kiadvány a Szent Erzsébet-templomról. Ennek ellenére hála és tisztelet a kiadónak, Kassa városának, és természetesen a szerzőnek.

Ivan Chalupceky

(Sztakovics Erika fordítása)

Zeszyty sądecko-spiskie (Szandeci-Szepesi Füzetek) 2, Nowy Sącz 2007, 111 pp.

A rendszerváltás óta, a Kárpát-medence fokozatos „Európává válása” során a mesterséges határokkal szétdarabolt kultúrtörténeti régiók egyre intenzívebben kutatják és ápolják közös gyökereiket – múltjukat, jelenüket. Jövőjüket a mind szorosabb és sokrétűbb együttműködésben látják. A határvidékek mentén egymás után jönnek létre eurorégiók, határ menti, kistérségi társulások, szinte minden város és falu felkutatta már legalább egy testvértelepülését a szomszéd országban. Egyéb szervezetek, intézmények is kapcsolatokat keresnek, munkaközösségek kialakítására törekednek. A nemzeti és etnikai kulturális örökség ápolása a XXI. századi társadalom kihívásainak egyike lett. Az Európai Unió évente választ kulturális fővárost, a lokalizmus és a regionalizmus reneszánszát éli.

Szendec-Szepes történelmi régió. Az évszázados szomszédság

során szerteágazó politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatrendszer épült ki az itt élő népcsoportok között. A közösségek történészeiben, néprajzosaiban, régészeiben, művészettörténészeiben él az igény és a szándék, hogy feldolgozzák, bemutassák és megőrizték e régió gazdag örökségét. A regionális tudat elmélyítését, a kölcsönös megismerést és megértést hivatott szolgálni a szlovákiai Ľubovnianske múzeum (Ólublói Múzeum) és a lengyelországi Muzeum Okręgowo w Nowym Sączu (Újszandeci Területi Múzeum) intézményes összefogása. Az immár tizenhat éves közös munka során több sikeres projektet valósítottak meg, erősítve ezzel a lengyel-szlovák kulturális együttműködést. Monika Pavelčíková, az Ólublói Múzeum igazgatója hathatós támogatásának köszönhetően ez a múzeumi közösség – számos kulturális rendezvény mellett – tovább szilárdult a 2006-ban útjára bocsátott kétnyelvű Zeszyty sądecko-spiškíe – Sandecko-spišské zošity (Szandeci-Szepesi Füzetek) sorozattal.

Eddig két kötet jelent meg. Az első a *Špecifikum karpatskej kultúry a jeho prezentácia v skanzenoch poľsko-slovenského pohraničia* (A Kárpátok kultúrájának sajátossága és bemutatása a lengyel-szlovák határvidék skanzeneiben) c. konferencián elhangzott előadások anyagát tartalmazza. A túlnyomórészt lengyel nyelvű referátumok az egyes (pl. német, ukrán) kolonizációk népi és szakrális architektúráját vizsgálják, ill. a falumúzeumokban rejlő turisztikai lehetőségek kiaknázásáról szóló projektekre is kitérnek.

A legújabb, második kötetben nagyrészt történelmi, de etnológiai témájú írások is találhatóak. Az *Artykuły/Články* (Cikkek) részben Miroslav Števík munkája a középkori Szepesség településeinek és közigazgatásának kialakulását tekinti át, az egyes közigazgatási egységek rövid leírásával, térképekkel, bőséges jegyzetapparátussal illusztrálva. Piotr Wierzbicki a podolini piarista kollégium anyakönyveit felhasználva rajzolja meg a XVIII-XIX. század fordulóján művelődő nemesség képét, és mutat rá ezzel a kollégium összekapcsolódására a lengyel nemesi kultúrával. Wojciech Śliwiński tanulmánya egy új kiállítás elméleti háttereként készült: megpróbálja összefoglalni a szandeci német kolonizáció 1781-1786 közé eső időszakával foglalkozó fontosabb irodalmat és forrásanyagot.

A *Materialy/Materiály* (Anyagok) között elolvashatjuk többek között II. Endre és Nagy Kázmér – Mušina XIII-XIV. századi létezését igazoló – leveleit vagy az ismert mesélő, Mikuláš Šudich egyik anekdotáját Ján Lazorík etnográfus tollából, sárosi nyelvjárásban. Šudich Jakubjánhoz (Szepesjakabfalva, Jakubiany) kapcsolódó történetei Švejk,

a derék katona világára emlékeztetnek. Megvizsgálhatjuk Beata Wierzbicka grafikojait, amelyek szintén a podolini kollégium látogatottságát prezentálják 1686-1717 között, igazolva, hogy a diákok számának csökkenése ellenére a piaristák vitathatatlan szerepet játszottak a Szepesség és egész Lengyelország műveltségének és kultúrájának alakulásában. A szerző a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában őrzött forrásokból, anyakönyvekből dolgozott. Filip Fetko Szepes vármegye antiszemizmusának kérdését elemzi. A kötetet a poprádi húsvéti tojások titkának felfedése zárja.

Az egyes szlovák, ill. lengyel nyelvű írásokat rövid, szintén szlovák vagy lengyel nyelvű rezümé követi.

A szerkesztők szándéka szerint a Füzetek tematikája a továbbiakban régészeti és művészettörténeti írásokkal bővül, amelyek egyúttal a múzeumokban zajló mindennapi munkát, a felmerülő problémákat is érintik majd, így szolgálva még jobban a kitűzött célt: megismerni és megérteni.

Sztakovics Erika

Velencei Katalin: A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BEpAlb Cat.), Országos Széchényi Könyvtár - Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, Budapest 2008, 582 pp.

Velencei Katalin katalógusa a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak leírását tartalmazza. A kiadványt – a számítógépes adatbázisok bővületét elkerülve – az Országos Széchényi Könyvtár nyomtatott formában jelentette meg. Ezzel a megjelenés formája összhangban maradt a kötet tartalmával, a muzeális értéket is képviselő nyomtatványok feldolgozásával.

Az időhatár a könyv- és nyomdászattörténet első két korszakát foglalja magában, az ősnymtatványokét és az antikva kötetekét. A határvonalat a nyomdászattörténet 1500-ban húzta meg. Az első korszak fennmaradt nyomtatványait a technikai jellegzetességek és a tipográfiai fejlődés teszi különleges értékűvé. A második periódusba a tudós kiadók és nyomdászok jó szövegkiadásait, a tartalommal összhangban lévő formailag és technikailag igényes, a grafikai művészeteket alkalmazó szép nyomtatványait soroljuk. A két korszak nyomdatermékeinek jellegzetességeit kell az ősnymtatványok és antikva kötetek feldolgozóinak, leírójának meghatározni, azonosíthatóan rögzíteni, következetes, a

nemzetközi gyakorlatot figyelembe vevő formai leírásban közreadni a kutatók számára.

A kötetek leírásának egységes szempontjait az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozták ki az 1980-as évek végén Borsa Gedeon irányításával. Ezek a szempontok lehetővé teszik, hogy a különböző gyűjteményeiben lévő összes 15. és 16. századi nyomtatvány azonos részletességgel kerüljön leírásra, amely kiterjed a példányok egyedi sajátosságaira, az egykori tulajdonosoknak, a kézi díszítésnek, a kötésnek és a kötetek leíráskori állapotának ismertetésére. Velencei Katalin 1190 kiadványt (1149 kötet) írt le egységes szempontok szerint. Ez alól egyetlen kivételt tett, amivel a katalógus használatát könnyítette meg. Latinos névformában egy szerzői betűrendbe sorolta az ősnymtatványokat és az antikva köteteket. Az eltérő névalakra természetesen mindig történik utalás. Ennek a keresés technikai könnyebbségén kívül előnye, hogy az egyes szerzők, illetve művek szöveghagyománya is azonnal nyilvánvalóvá válik. Egyetlen példaként Aristoteles műveit (58-59. tétel) említjük.

Velencei Katalin alapos Útmutatót készített a katalógus használatához. A tételleírások egységeinek részletes ismertetése után a példányleírásba felvett egyedi jellemzőket sorolta fel. Nagyon fontos az Útmutatóban a katalógus szerkesztésének szempontjait ismertető bekezdés, valamint a különböző mutatók tartalmi ismertetése. A nyomdászattörténettel foglalkozókat három mutató segíti. Az elsőben a nyomdahelyek, nyomdászok és kiadók találhatóak, az utóbbi kettőnek külön névmutatója van. Külön időrendi mutatót is szerkesztett Velencei Katalin. A nemzeti irodalmak kutatóinak vagy a fordítás és a szöveghagyomány nyomon követőinek nagy segítséget adnak a nyelvi mutatók. A középkori könyvtörténet egyik forráscsoportja a kódextörédek. Ezek vagy kötésként, vagy előzéklapként, ill. gerincerősítő csikként fordulhatnak elő. A kódextörédek mutatójában az ezeket hordozó kötetek tételszámainak találjuk. A könyv utóélete, a szerző, a mű ismerete a *possessor*okon keresztül követhető. A *possessor*mutatóban az Útmutatóban közölt szerkesztési elvei eligazítják a kutatót a keresés módjában. A kézi díszítések mutatója a kézi színezésű metszeteket, iniciálékat, rubrumozást tartalmazó példányokat sorolja fel. A konkordanciák a magyarországi könyvészeti irodalomba helyezik bele az egyes tételeket. Mind a kutató, mind a gyűjteményt kezelő könyvtáros számára alapvető segédlet a jelzetek szerinti mutató, gyakorlatilag ezzel a gyűjtemény helyrajzi katalógusa is lesz a kiadvány. A kötet végén található képmelléletek azokra a példányokra hívják fel a figyelmet, amelyekben *ex libris*ek, *supralibros*ok, könyvkereskedői vagy könyvkötői címkék vannak. Ezeket

a tételszámok sorrendjében, valamint a *possessorok* betűrendjében összeállított mutató előzi meg. Fotómásolatok segítik a kiadvány-, illetve nyomdatörténeszeket a szakirodalomban jelenleg nem található kiadások címlapjának és a kiegészítő adatot tartalmazó zárósoroknak a közlésével. A kötet természetesen tartalmazza az általános rövidítések és a rövidítve idézett művek jegyzékét. A nemzetközi szakmai érdeklődésre való tekintettel a Bevezetés és az Útmutató angol nyelven is olvasható.

A kötet világszerkezetével, átgondolt és következetes, minden lényeges jellegzetességet regisztráló mutatóival nemcsak kitűnő szakmai leírásokat tartalmaz, hanem a példányleírásokkal érzékeltetni tudja azt a szellemiséget is, amely a műveket létrehozta, a kiadványok tulajdonosait az olvasott tartalom befogadójává tette. Esztergomi vonatkozású példát is említhetünk erre. Jakosics József (1738-1804) ferences szerzetesnek, a rend budai könyvtára megalapítójának gyűjteményéből Sienai Szt. Bernát, a neves olasz ferences szónok beszédeit tartalmazó 15. századi kéziratát a Főszékesegyházi Könyvtár (Ms I. 19.) őrzi. Rézmetszetes *ex librise* a Püspöki Könyvtár Ant. 224 jelzetű kötetében, Athénaios Naukratitész, hellénizmus kori szerző latinra fordított beszédgyűjteményének 1583-ban, Lyonban nyomtatott példányában (83. tétel) található.

A Képmellékletben, az *ex librisek* mutatója előtt Pauer János székesfehérvári püspökről (1878-1889), az MTA levelező tagjáról készült festmény reprodukciója látható. Az ő érdeme a püspöki könyvtár jelentős gyűjteménnyé fejlesztése. A Bevezetésben Velencei Katalin ismerteti a püspöki könyvtár létrejöttét, a jelentősebb könyvhagyományozókat. A bibliofil Pauer János ősnymtatvány- és antikvagyűjteményét tudatos vásárlással és nem csekély anyagi áldozattal hozta létre. Az ő hagyatékából bizonyíthatóan 455 ősnymtatvány és 280 antikvakötet származik. Velencei Katalin nyomon követte a kötetek útját a tudós püspök gyűjteményéig, megnevezve a gyarapítási forrásokat, a legnevesebb egykori *possessorokat*, többek között Conradus Celtist (114. tétel), a Dunai Tudós Társaság megszervezőjét, akit szoros szálak fűztek a Jagelló-kori magyarországi humanizmus képviselőihez. Az ő kötete a bécsi Hofbibliothek duplumanyagából származik, amelyből 256 darabot vásárolt meg Pauer 1885 novembere és 1886 januárja között. Nem ismerjük viszont annak az ősnymtatványnak az útját Székesfehérvárig (536. tétel), amelyet 1498-ban vásároltak a könyvtáráról híres középkori tegernseei-i kolostor számára. A Főszékesegyházi Könyvtárból ismert *possessor*a volt a 1127. tételnek. Anthon Fuggernek, a Bibliotéka állományából jól ismert *supra-libros*át láthatjuk a kötésen. Az Aquinói Tamás *Summá*jához írt kommentár hosszú utat tett meg Anton Fuggertől a pusztavámi plébánia könyvtáráig.

Shvoy Lajos püspök szintén tudatos könyvmentő és gyűjteményfenntartói intézkedésével 1935 után került a püspöki könyvtárba

Székesfehérvár és Esztergom székesegyházi könyvtárai között nem Jakosics József és Anton Fugger könyve az egyetlen összekötő kapocs. Középkori könyvállományuk sorsát is ugyanazok a történeti események döntötték el. Mindkét városban 1543 után török uralom kezdődött. Egyházi intézmények hiányában megszűntek mindkét városban a középkori művelődés intézményes keretei, megsemmisültek mind a középkori egyházi, mind a városi kultúra emlékei. Ez a középkori könyvanyag szinte teljes pusztulását jelentette. A székesfehérvári bazilika mint a magyar királyok koronázási helye a török uralommal véglegesen elveszítette középkori államjogi szerepét, a város többi egyházi intézményével együtt léte és működése is megszűnt. A török kiűzése után közel száz évvel, 1777-ben Mária Terézia hozta létre az önálló székesfehérvári egyházmegyét a veszprémi püspökség Fejér és Pilis megyei területéből. Az első püspök, Sélyei Nagy Ignác (1777-1789) 1250 kötetes könyvgyűjteménye alapozta meg a püspöki könyvtárat. Velencei Katalin katalógusában alig kevesebb ősnymotatvány és antikvakötetet írt le a püspöki könyvtár és az egykori a szeminárium könyvtár jelenlegi állományából, mint az első püspöki könyvhagyaték állománya. Ebben a gyűjteményben nem volt ősnymotatvány. Ez a számszerű összevetés ismételten tudatosítja a székesfehérvári püspöki könyvtárat fenntartó, állománymegőrző és gyarapító püspökök érdemét az egyházi könyv- és könyvtári kultúra értékeinek megőrzésében, általános művelődéstörténeti jelentőségének felismerésében, intézményi támogatásában.

Velencei Katalin katalógusának ismertetését egy kívánsággal zárja a recenzens. Örömmel ismertetné a szerzőnek azt a kiváló munkáját is, amelyben a Főszékesegyházi Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak leírását adja közre.

Körmendy Kinga

Jubileumi tudományos konferencia Ludovít Novák szlovák nyelvész munkásságáról

Ludovít Novák akadémikus 1908. október 15-én született a Pozsony vármegyei Szakolcán, a mai Nyugat-Szlovákia területén. 2008. szeptember 25-én jubileumi szimpóziummal tisztelgetek a modern szlovák nyelvészet egyik nagy alakja, a Szlovák Tudományos Akadémia

alapító tagja előtt. A rendezvény ünnepélyes részeként Dušan Čaplovič, a Szlovák Köztársaság Kormányának alelnöke jelenlétében leleplezték a nyelvész képmását.

A tiszteletadás egy valóban gondolkodó, széles látókörű – és időnként mellőzött – nyelvésznek szólt. Szlavisztikai, romanisztikai és finnugor tanulmányait az 1920-30-as években Prágában és Párizsban folytatta. Tudományos karrierjének kezdete a második világháború előtti évekre tehető, majd a szlovák állam idején a Szlovák Tudományos Akadémia főtitkára, a Szlovák Nyelvtudományi Társaság elnöke volt. 1948-57 között emiatt „pihentették” – ahogy a szimpóziumon diszkréten kifejezték. A 60-as évektől beosztott tudományos munkatársként dolgozhatott, a nagyszombati és az eperjesi egyetemen tanított. 1992. szeptember 22-én hunyt el.

Tudományos tevékenysége során a logikus érvelést, a tények tiszteletét helyezte az ideológiák elé, mégsem tudta elkerülni az ideológiák miatti háttérbe szorítást. Öröndetes, hogy a mai szlovák nyelvészközösség már megfelelően értékeli Novák logikus és tényszerű tudományosságát.

A szimpózium legidősebb résztvevője Vincent Blanár volt, aki hitelesen mutathatta be pedagógusként Novákot, hiszen 1939-től maga is járt előadásaira. Kora másik nagy alakjával, Ján Stanislavval szemben Nováknak jó szónoki képességei voltak, szélesebb látókörű volt, új módszereket alkalmazott, például a ma divatos szociolingvisztikát is művelte. Kemény vitákat folytatott a pozitivistá Stanislavval és Bartkoval, de kollégák maradtak, viszonyuk nem vált ellenségessé. Diákjait megtisztelte azzal, hogy elhívta őket a Nyelvtudományi Társaság üléseire, de keményen vizsgáztatott, diákjai „egészen zöldek voltak, mikor kijöttek a vizsgáról” – mondta Blanár.

Slavomír Ondrejovič Novák szociolingvisztikai tevékenységét emelte ki. A Nyelvtudományi Intézet igazgatója Novák helyesíráisreformjavaslataival kapcsolatban hangsúlyozta, hogy nem vezetett volna be olyasmit, amit a gyakorlatban nem használnak. Ez a mai szlovák nyelvművelők dilemmája is.

Juraj Dolník, a pozsonyi Komenský Egyetem professzora kijelentette, hogy Novák módszertani szempontból a mai szlovák nyelvészet előtt járt, mivel több módszert is alkalmazott aszerint, hogy melyik a legalkalmasabb az adott probléma feldolgozására.¹

¹ Vö. NOVÁK, Eudovít, *Jazykovodné glosy k československej otázkze* (Matica slovenská, Turčiansky Sv. Martin. 1936) 115.

² PAULINY, Eugen, *Dejiny spisovnej slovenčiny I* (SPN, Bratislava 1973) 104-126.

Ludovít Novák nyelvtudományi munkáságának egyik legfőbb témája a frissen alakult Csehszlovákia égető kérdése: csehek és szlovákok vagyunk, vagy csehszlovákok? Már Ján Kollár és Ludovít Štúr is arról vitatkozott,² hogy a szlovákok saját nyelvjárásukat fejlesszék-e irodalmi nyelvvé vagy a csehet használják. Novák a nyelvészet tényeivel igyekezett választ adni a szlovákok identitásbeli bizonytalanságaira. Nem érzelmekekkel érvelt, nem uszított, és nem vezérelték érdekek. Egyszerűen levezette, hangtani és nyelvtörténeti szabályokkal alátámasztotta, mi a közös és mi a különböző a cseh és a szlovák nyelvben. A szlovák kérdés és a csehszlovák államiság szembeállítása politikailag kényes volt, ellentétes a hivatalos állásponttal, mely a csehszlovák egységet hirdette. Novák „provokációja” abban állt, hogy a történeti nyelvészet módszereivel bizonyította a szlovák nyelv különállóságát.

A tudomány igazsága és a valóság néha nem fedi egymást. Esetünkben a nemzeti tudat szempontjából irreleváns, hogy két nyelv tudományos szempontból a különbözőség milyen fokán áll – gondoljunk csak a szerbre és a horvátra, melyek nyelvészeti szempontból sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint a cseh és a szlovák, a beszélők mégis külön nyelvként kezelik. Ludovít Novák ezt 1937-ben mondta, amikor még Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság is egységre törekedett, így tézisei megütközést váltottak ki. Mára mindez történelmi tényné vált. A szlovákok világosan meg tudják magukat határozni a csehek viszonylatában.

Maradt még azonban egy feldolgozandó kérdés, melyet ezen a szimpóziumon kerültek. Az 1937-ben megjelent *Jazykovedné glosy k československej otázkze* (Nyelvtudományi jegyzetek a csehszlovák kérdéshez) c. művében Novák önálló fejezetet - *Spisovná čeština a spisovná slovenčina v bývalom Uhorsku* (Irodalmi cseh és szlovák nyelv Magyarhonban³) szentel a szlovák és a magyar nyelv kölcsönhatásainak, a magyar állam hatásának a szlovák nyelv fejlődésére. Határozottan kifejtette, hogy különösen a középszlovák nyelvjárás, az irodalmi nyelv alapja, nem vizsgálható a magyar nyelv hatásának elemzése nélkül. Rámutat arra a megoldatlan terminológiai kérdésre, hogy az 1918 előtti és utáni magyar államot magyarul egyaránt Magyarországnak hívjuk, míg szlovákul az előbbi *Uhorsko*, az utóbbi *Maďarsko*.⁴ Ebből következik, hogy a *Regnum*

³ NOVÁK 229.

⁴ *Magyarhon és Uhorsko* a latin *Regnum Hungariae* megfelelői, megkülönböztetendő Magyarország jelenlegi és 1918 előtti területét.

Hungariae nem etnikailag magyar, hanem politikailag hungarus, melybe többek között a szlovák etnikum is beletartozik.

Juraj Dolník a közelmúltban magyarul és szlovákul is publikált a magyar nyelv szlovákra gyakorolt megerősítő hatásáról.⁵ Ezt a kérdést a szimpóziumon nem emlegették, inkább Novák általános nyelvészeti megállapításait méltatták, és hozzáállását a csehszlovák kérdéshez. Pedig ő a magyar témakört is ugyanolyan szakmaisággal és tényszerűséggel járta körül. Ennek rendezése, átértékelése, úgy tűnik, nehezebb, mint a szlovákok „kiegyezése” a csehekkel.

Tóth Sándor János

Bibliakiállítás Esztergomban

2008 a Biblia Éve volt. Az országban sok rendezvény, köztük több kiállítás is megemlékezett erről. Esztergomban, a Keresztény Múzeum Új Képtárában került megrendezésre az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye esztergomi gyűjteményeinek időszakos kiállítása *Liber librorum – A Biblia mint a hit, a teológia és a művészet forrása* címmel. A kiállítást Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek nyitotta meg.

A Főszékesegyházi Könyvtár, a Simor Könyvtár, az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára, a Primási Levéltár és a Keresztény Múzeum rendezte ezt a kiállítást, amely gyűjteményeik válogatott darabjait bemutatva tisztelgett a legfontosabb könyv, a Könyvek Könyve előtt. A kiállításon láthattunk egy töredéket a Főszékesegyházi Könyvtár állományából, amely egy a 12. században írt Bibliából maradt meg. Az ilyen töredékek rendkívül fontosak számunkra, hiszen a tatárdúlás, majd a török hódoltság miatt a középkori kulturális értékeink túlnyomó része elveszett, és ezek a töredékek bizonyíthatják a korai magyar könyvkultúra létét és színvonalát. A kéziratos korból bemutattuk az egyik legfontosabb magyar nyelvemléket, a Jordánszky-kódexet. Az 1516-19-ben készült mű szép gótikus, kurzív írással az egyik legrégebbi ránk maradt bibliafordítást tartalmazza. A 15. században készült fametszetes, *Biblia pauperum*nak nevezett munka az Ó- és Újszövetség jeleneteit témák szerint rendezte. A könyvnyomtatás korából különösen az első nyomtatott könyvek, a 15.

⁵ DOLNÍK, Juraj, *A szlovák nyelv cseh és magyar vonatkozásai*, in *A Duna vallomása* (PPKE BTK, Píliscsaba 2006) 57-77.

század végéig szedésnyomással készült kiadványok fontosak. Ezek az úgynevezett ősnymotatványok. Kiállításunkon a Bibliának több példánya is látható volt ebből a korból. Bemutattunk műveket, amelyeket a 15. században nyomtattak Európa több városában. Láthattunk több 16. században nyomtatott könyvet is. Számunkra jelentősek a korai magyar fordítások. Több régi magyar nyomtatványt, úgynevezett RMK-t is bemutattunk. Károlyi Gáspár fordítása több kiadásban is megvan az esztergomi gyűjteményekben. Káldi György fordításában 1626-ban Bécsben jelent meg a Biblia. Fundelius Vilmos kanonok gyűjtötte a Szentírás különböző nyelvű fordításait. Ezt a gyűjteményét a Főszékesegyházi Könyvtárnak ajándékozta. Ebből is láthattunk néhány darabot.

A Hittudományi Főiskola Könyvtára őrzi a Káldi-féle Biblia néhány kéziratos lapját, amelyek egy kötéstáblából kerültek elő, és amelyeket Erdő Péter talált meg még esztergomi teológiai tanárként. A kéziratos változaton láthatók Káldi javításai, bejegyzések, amelyek Pázmány Pétertől származhatnak, és a bécsi nyomdász jelzései.

A kiállításon látható volt egy, a Prímási Levéltárban őrzött, kéziratos Pázmány-levelel is.

A Keresztény Múzeum falikárpitjai színesítették a kiállított anyagot. A 16. században készült kárpiton a Szentháromság, a 17. századin ószövetségi jelenetek, valamint Szent Pál látható Málta szigetén. A múzeum gyűjteményéből láthattunk még 16-19. századi metszeteket: bibliai jeleneteket, evangélistákat, Szent Jeromost.

A kiállítás a szakemberek szerint magas színvonalú volt. Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye esztergomi gyűjteményei igen gazdag anyaggal rendelkeznek, és ebben különösen jelentősek a Biblia különböző kiadásai és a Bibliával kapcsolatos művek.

Czékli Béla

Renaissance Esztergom

Hunyadi Mátyás trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából 2008-ban reneszánsz évet hirdettek hazánkban. Mátyás neveltetését Vitéz János váradi püspök, későbbi esztergomi érsek irányította az új eszméknek megfelelően, és uralkodásának első szakaszában ő volt egyik legfőbb támasza, legbefolyásosabb tanácsadója. Mátyás király világhírű könyvtárának, a Bibliotheca Corvinianának mintaképe Vitéz esztergomi könyvtára volt.

Megemlékezve tehát primásainknak a reneszánsz művelődés kibontakoztatásában és felvirágoztatásában vállalt vezető szerepéről, *Renaissance Esztergom* címmel kamara-kiállítást rendeztek az esztergomi főszékesegyházban. A helyszín kiválasztását az is indokolta, hogy itt található a reneszánsz centrális építészet legjelentősebb Itálián kívüli emléke, egyben a magyarországi reneszánsz építészet legépebben megmaradt alkotása, a Bakócz-kápolna.

A kiállítás válogatást adott az esztergomi egyházi gyűjtemények (Érseki Simor Könyvtár, Főkáptalani Levéltár, Főszékesegyházi Kincstár, Főszékesegyházi Könyvtár, Keresztény Múzeum, Prímási Levéltár) egyedülálló reneszánsz anyagából.

Mivel a kiállításnak a Főszékesegyházi Kincstár adott otthont, az állandó tárlatból nem emeltek ki tárgyakat. Így hazánk egyik legértékesebb ötvösműtárgyát, a Mátyás Kálváriát, valamint Bakócz Tamás miseruháját, a Corvinus-szarvserleget, továbbá az 1480 körüli pompás filigrándíszes kelyheket, miseruhákat, köztük a Mátyás király egyik trónkárpitjából átalakított selyembrokát kazulát eredeti helyén, külön felirattal jelölve láthatták az érdeklődők.

A többi gyűjtemény állományának a nagyközönség által kevésbé ismert reneszánsz kori kincseiből mutatott be számosat. A könyvtárak kódexei közül kiemelendő pl. a Bakócz-graduale, amely a világ egyik legnagyobb kódexe (85 x 62 cm, két kötetének összsúlya több mint 110 kg). Bár az Ulászló-graduale méreteit tekintve (súlya „csupán” 38 kg) az előbbitől elmarad, díszítettsége ugyanúgy csodálatra méltó, mint a magyar királykoronázási szertartást is tartalmazó Filipecz-pontificale. Mátyás király híres könyvtárát egy ősnymotatvány, az ún. lövöldi korvina képviselte.

A levéltári dokumentumokat olyan iratok reprezentálták, mint Mátyás király aranybullájával megpecsételt és saját kezűleg aláírt oklevele, amelyben az esztergomi érsekek kiváltságait erősítette meg. Látható volt többek között Ferdinánd nápolyi királynak Beatrix ügyében Mátyás királyhoz írott levele, az Academia Istropolitana megalapítását engedélyező pápai bulla, és az az okirat is, amelyben Mátyás király szabadon bocsátotta Vitéz János esztergomi érseket fogságából.

A Keresztény Múzeum gyűjteményét XV. századi itáliai és magyarországi műalkotások képviselték. Pesellino és Boticelli kortárs követőjének Madonna-képei, illetve a hazai későgótika garamszent-benedeki emlékei a múzeum leghíresebb kincsei közé tartoznak. A magyarországi emlékek a gótika és a reneszánsz stílus párhuzamos jelenlétét példázzák Bakócz Tamás korában.

A két hónap (szeptember 19. – november 15.) alatt 9800 látogatót vonzó kiállítás arra is rámutatott, hogy Magyarországon a humanista művelődés és a reneszánsz művészet korai és magas szintű kibontakozását az Itáliával való évszázados közvetlen kapcsolatok és a Magyar Királyság hatalmi súlya mellett nagyban segítette az a tény, hogy az új eszmeiség az Egyházzal harmóniában, és nem ellenében jelentkezett. Így a humanista szellemiség központjai Magyarországon az egyházi központok lettek, amelyek között az első Esztergom volt.

Hegedűs András

A Keresztény Múzeum időszakos kiállításai 2008-ban

Az országosan meghirdetett Biblia éve és a Reneszánsz-év témájához kapcsolódó, az esztergomi egyházi gyűjtemények összefogása révén létrejött kiállítások mellett a múzeum a maga hagyományos rendjének megfelelően további tárlatokkal is jelentkezett.

A Prímási Palota 125 éves épülete. Előzmények, tervek, termek (március 15. - május 12.) című kiállítással nyitottuk az évet. Istvánffy Miklós művészettörténész (Prímási Levéltár), aki szakdolgozatát az esztergomi prímási rezidencia építésének történetéről írta, az átadás évfordulójára tetszetős bemutatót állított össze a Prímási Levéltárban őrzött dokumentumokból és Mudrák Attila nagy méretű fényképeiből, amelyek a jelen állapotot tükrözik. Kilenc tartalmi egységben ismerhették meg a látogatók az esztergomi érsekek középkori lakhelyeit, az újkori terveket és a konkrét épület mint jezsuita kolostor előtörténetét. A fő hangsúlyt Simor János hercegprímás főépítészenek, Lippert Józsefnek a tevékenysége kapta. Megismerhették a látogatók a 19. század második felében alkotó kiemelkedő építőművész életrajzát, pályáját, különös tekintettel Simor János megbízásából végzett munkájára. A ma is szinte változatlan állapotban fennmaradt és használt palotaépület szépsége, részletgazdagsága, műszaki átgondoltsága a színes felvételek révén vált nyilvánvalóvá. Az épület sokoldalúságára maga a helyszín, a Keresztény Múzeum léte szolgáltat bizonyítékot, de fény derült rejtett kincsekre is, mint a Simor Könyvtár, a Levéltár, melyek csupán a kutatók szűk köre számára hozzáférhetőek. Az egykor oly nagy gondossággal kialakított kert és üvegház dús növényzetét ma már nem csodálhatják meg eredeti pompájában a lakók és vendégeik. Néhány régi fotó mégis megőrzött valamit a korabeli látványból.

Kovács Melinda esztergomi fotóművész műveit májustól júniusig állítottuk ki. Képeinek nézőpontja sajátos, a kortárs hazai művészetben egészen egyedülálló. Műfajilag egyenlő távolságra helyezkedik el a festésztől, a fotótól és az installációtól. Egyik kategóriába sem sorolható be egyértelműen, mert mindegyikből csak annyit használ fel, amennyivel a másikat kikerekíti egy új egésszé. A műtermében aprólékosan összeállított figurális jeleneteket fényképen rögzíti, átfesti és újra reprodukálja különféle méretekben digitális nyomatokon. Az eredmény meglepő, néha egészen sokkoló, hiszen a valóság apró motívumait gyakran óriásira növelve szembesíti a nézővel. Többnyire sorozatokat készít, hogy mind újabb arcát, színét tárja fel az adott témának. A Keresztény Múzeum mint helyszín alkalmat adott a művésznőnek arra, hogy kifejezetten szakrális szimbólumokat válasszon: bárányt, halat, gránátalmát, szívet, madarakat. Jász Attila költő megnyitójában így összegezte a képek üzenetét: *A jézusi aspektus eltűnőben van belőlünk, az emberi méltóság mélyen a felszín alá szorul vissza. Kovács Melinda képei pedig éppen ez alá a felszín alá akarnak bepillantást engedni. Hogyan? Úgy, hogy egy tökéletesen valótlan (makt)világot épít fel maga köré, és abba egy tökéletesen oda nem illő dolgot helyez, de úgy, hogy az pontosan oda való legyen, és ezáltal összeálljon egy Másik Valóság.*

A nyári hónapokban egy fiatal házaspár, *Balogh Zsófia* szobrász és *László Dániel* festőművész alkotásai voltak láthatóak a Régi Képtár földszinti termeiben. A korábbi esztergomi művésztelepek látogatói ők, mindketten kiállítottak már a városban csoportos tárlatokon. Balogh Zsófia kisebb méretű bronzplasztikákat készít. Témái közt találjuk Máriát, az anyát, a gyermeket, az angyali üdvözlés jelenetét és az alkotó gyermekeinek portréját. A finom vonalú, sima, fényes felületű művek a korai reneszánsz formavilágát idézik fel. Kecsesség, báj, mély tisztelet és hit tükröződik bennük. A festőművész vásznai a családi élet bensőséges világát elevenítik meg. Az otthon, a gyermekek, a feleség mint a földi boldogság, a nyugalom szimbólumai jelennek meg. A szobabelsők békéjét a gyermeki nevetés, a feleség hangszeres játéka sem zavarja meg. Szinte naplószerűen tárulnak fel a kirándulások, a nyaralás közös emlékei. A múzeumnak korábban adományozott festmény, „A Gobelin teremben olvasó nő” is újra megtekinthető volt e bensőséges hangulatú kiállításon. A Szent Adalbert Központ épületében található Új Képtár két termében szeptember 7-én nyílt meg *Dobranyi Ildikó* kárpitművész (1948-2007) emlékkiállítása. A jelentős országos és nemzetközi szakmai sajtóvisszhangot kiváltó megemlékezés indítványozója a művésznő tisztelőiből, családjából, pályatársaiból alakult emlékbizottság volt. Az NKA támo-

gatásával kétnyelvű katalógus is készült az alkalomra, melyben neves magyar és külföldi művészettörténészek és kárpitművészek méltatták Dobrányi Ildikó életművét és az általa alapított és vezetett Magyar Kárpitművészek Egyesületének tevékenységét. A reprezentatív kiállítás áttekintette a művésznő életművét, különféle korszakait egészen az utolsó években szőtt „Mindörökké” és az „Alternatív reneszánsz” című kárpitig.

A Régi Képtár földszintjén októbertől az év végi zárásig a nyolcvanasztendős dorogi főorvos, *Zsembery Dezső műgyűjteményének* legszebb darabjaiból válogattunk. A 20. századi Esztergom, Komárom, Dorog és Tata művészeti élete elevenedett meg a szemünk előtt. Az itteni születésű és helyben lakó alkotók művei mellett néhány hazai, élvonalbeli festő is képviseltette magát. Az igényes, új katalógusból a sokszínű gyűjtemény részletesen megismerhető. Zsembery Dezső az utóbbi évtizedekben aktív részt vállalt Dorog és Esztergom művészeinek kiállításában, életművük feldolgozásában. Közreműködött a Keresztény Múzeum egyes korábbi kiállításainak előkészítésében is.

Kontsek Ildikó

Számunk szerzői

Beer Miklós teológus, váci megyéspüspök

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Ivan Chalupecký történész, a Rózsahelyi Katolikus Egyetem (Katolícka univerzita v Ružomberku) professzora

Czékli Béla könyvtáros, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Jozef Hal'ko teológus, történész, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András történész, a Prímási Levéltár igazgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Kontsek Ildikó művészettörténész, a Keresztény Múzeum munkatársa

Kovács Eszter, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza

Körmendy Kinga könyvtáros, kéziratár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tudományos munkatársa

Ján Orosch teológus, pozsony-nagyszombati segédpüspök

Pandula Attila történész, az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanára, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkára

Székely János teológus, biblikus, esztergom-budapesti segédpüspök

Szöke János SDB teológus, a Don Bosco Kiadó igazgatója, a Magyarországi Mindszenty Alapítvány tagja

Sztakovics Erika, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza, a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport tudományos titkára

Tarján Bence, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének doktorandusza

Tóth Sándor János nyelvész, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének tudományos munkatársa

Vukov Konstantin műemlékvédelmi szakmérnök, a Corvinus Egyetem tanszékvezető egyetemi docense